

G. Skovoroda – Aspecte doctrinale. Ontologia

Anamaria GAVRIL

Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava

anahert@yahoo.com

Abstract: The article surveys Skovoroda's original notion of what he calls "srodnost", the given nature of each human being. It is here that Skovoroda parts with the classical image of the self as it was described by Aristotle and takes sides with Plato's vision as revealed in *The Republic*. Skovoroda proposes a new hypothesis according to which an individual has got a unique identity and a singular set of traits that make him or her fit for a specific type of work.

Keywords: *Skovoroda, srodnost, theology, ontology, human nature, happiness, virtue.*

Originalitatea lui Skovoroda se relevă în faptul că el introduce omul în cea de-a doua lume din sistemul său de trei lumi, în lumea numită microcosmos. În fiecare om se află o natură unică dată de Dumnezeu, o natură intimă a acestuia. În om există două inimi, inima fizică și vizibilă, responsabilă pentru dorințele și necesitățile fizice, și inima invizibilă care este adevăratul om din interiorul omului. Dumnezeu a imprimat fiecărei inimi interioare o natură unică, cu înclinații și abilități potrivite. Skovoroda numește această natură unică cu care ne-am născut „srodnost” - „datul”. Aici Skovoroda se abate radical de la imaginea naturii umane pe care o găsim la Aristotel și Sf. Toma. În accepțiunea acestor gânditori, omul este un animal rațional, această însușire fiind comună fiecărei ființe umane. Referințele lor se fac la caracteristicile generale ale ființei umane și nu la cele particulare. Există un pasaj tulburător în *Dialog despre lumea veche* a lui Skovoroda, unde Lovhin, unul dintre personaje, spune contrariul a ceea ce credea Aristotel: „Nu ți-aș putea spune, de asemenea, și că dacă, după ce cunoști un sigur om, ajungi să-i cunoști pe toți”. [СКОВОРОДА Т. 1, 1994: 313]

Poziția lui Skovoroda despre „srodnost” este apropiată de viziunea lui Platon expusă în *Republica* [1986: 92]. Platon credea că, după dominantele din sufletul lor, oamenii se încadrează de la naștere în trei categorii. În concepția lui, sufletul are trei părți: partea dorinței, partea spirituală și partea rațională. Dacă partea dorinței este dominantă, oamenii sunt artizani, dacă excelează partea spiritului, ei sunt soldați, filozofii fiind aceia pentru care partea rațiunii domină. Skovoroda trece de aceste trei încadrări și propune o nouă ipoteză, aceea că fiecare

om are o natură unică, o serie unică de înclinații, care îl face apt pentru un anumit tip de muncă.

Dialogul între cinci lucrători despre adevărata fericire a vieții dezvoltă concepția lui Skovoroda că fiecare om este destinat prin natura sa unui anumit fel de îndeletnicire. Unul dintre participanții la dialog pune în aceeași ecuație pe Dumnezeu și Natura.

De ce El nu poate fi numit natură? După părerea noastră, ar trebui să fie imposibil să găsești un nume mai important și mai asemănător pentru Dumnezeu decât acesta. Natura este un nume latin; în rusă noi o numim *prroda* sau *yestestvo*. Se numește natură deoarece tot ce se întâmplă pe suprafața ei vizibilă și tot ce se naște în adâncurile sale de neatins, ca în pântecul Mamei noastre universale, este o ființă în timp, și atâta timp cât această Mamă nu primește nimic de la nimeni pentru a da naștere, ci naște prin ea însăși, Ea sau Acel Ceva în principiu, poate fi numit în același timp Tată și început, care nu are nici început, nici sfârșit și nu este dependent nici de timp, nici de spațiu. Este reprezentat grafic de un inel sau de un cerc sau de un șarpe care își mușcă coada cu dinții. [Сковорода т. 1, 1994: 332-333].

Acesta este un pasaj foarte important din mai multe motive:

1. În el, Skovoroda s-ar propune ca panteist pentru că Dumnezeu și Natura sunt una;
2. Se referă la Dumnezeu ca la o Ea, ca la o Mamă, și acest lucru este de asemenea original pentru epoca lui Skovoroda. Filozoful ucrainean recurge aici la o viziune mitică, precreștină asupra lumii;
3. Printre rânduri, se afirmă că fiecare are o natură unică și că, dat fiind că această natură este și ea parte din Dumnezeu, fiecare are în ființa lui o parte din El sau Ea, și că, atunci când începem să ne cunoaștem pe noi înșine, începem să cunoaștem mai mult natura și pe Dumnezeu;
4. În plus, dacă acest „srodnost” – „dat” este, așa cum s-a văzut, parte din natură sau din Dumnezeu și dacă fiecare ființă umană este unică, putem afirma și că fiecare om face parte dintr-o specie diferită. Această teorie este puternică dacă ne raportăm la fabulele lui Skovoroda unde este sugerată o analogie între om, diferite specii de animale și diferite ocupații. (Ex: o țestoasă, un vultur etc.) Să luăm, de exemplu, fabula lui Skovoroda, *Vulturul și țestoasa*. „O Broască țestoasă a rugat Vulturul s-o învețe să zboare. Vulturul i-a atras atenția că zborul nu se potrivește cu firea ei, dar ea atunci a insistat și mai mult. De aceea Vulturul, prinzând-o în ghiare, a ridicat-o în înălțimi, apoi i-a dat drumul. Broasca țestoasă s-a prăvălit printre stânci și s-a zdrobit. Morala: Fabula arată că mulți din dorința de mărire nu ascultă pe cei mai deștepți decât ei și își fac singuri rău.” [Сковорода т. 1, 1994: 110].

Punctul de vedere evident în această fabulă este acela că menirea unui vultur este să zboare și a unei țestoase să se târască și că la fel se întâmplă și cu ființa umană care trebuie să trăiască după natura proprie. Dacă mergem mai departe cu analogia, am putea concluziona că, așa cum vulturul și țestoasa fac parte din specii proprii, așa se întâmplă și cu fiecare individ în parte. Acesta este punctul de

vedere surprinzător și interesant al lui Skovoroda, care se desprinde din această fabulă, dar se pare că el poate fi dus chiar mai departe, dacă aducem în discuție „datul”. De acest „dat” se leagă strâns fericirea, așa cum vedem în fabula *Cucul și Sturzul*. „Lucrul prin care am fost născuți este o sursă de fericire. Oricum, dacă cineva nu găsește plăcere în munca sa, este clar că nu a fost născut pentru ea, că nu este prietena lui adevărată și iubește pe altcineva; dar, așa cum stau lucrurile, el este confuz și nefericit. Nimic nu este mai dulce ca datoria noastră înăscută...” [СКОВОРОДА Т. 2, 1994: 203]

Fiecare simte nevoia să adauge la „srodnost” maxima socratică „cunoaște-te pe tine însuși”, pe care Skovoroda a expus-o, la rândul lui, ca bază a teoriei sale despre fericire. În context, alături de „fericire” apare și „datorie”. Datoria care vine din dorință, poate fi acceptabilă pentru tine însuși, dar poate dăuna societății. Dar aici e vorba de datoria morală despre care Skovoroda crede că se poate împlăti cu ceea ce numim „srodnost” – „dat”, și poate asigura o societate armonioasă ce poate conduce la o stare de fericire pentru toți. În *Dialogul între cinci lucrători despre adevărata fericire în viață*, lucrătorul Grigori, care pare să fie un alter ego al lui Skovoroda, afirmă următoarele despre fericire: „Haideți să mulțumim Tatălui Ceresc pentru că ne-a deschis ochii. Acum înțelegem în ce constă fericirea noastră adevărată. Ea viețuiește în pacea interioară a sufletului nostru, iar pacea se află în armonie cu Dumnezeu. Extraordinară armonie, extraordinară binecuvântare pentru noi toți.” [СКОВОРОДА, Т. 1, 1994: 333].

Teoria lui Skovoroda despre fericire diferă mult de concepțiile înaintașilor săi. Am sugerat mai înainte în ce mod este acesta mai radical decât Platon. Atunci când postulează unicitatea fiecărui individ în parte, teoria ucraineanului diferă semnificativ și de aceea a lui Aristotel care postulează că viața trebuie trăită doar în slujba înțelepciunii, care este o virtute intelectuală văzută în principal ca o dorință teoretică și filozofică. Această virtute, dacă este atinsă – crede Aristotel – este atinsă și fericirea: „Dacă fericirea este în concordanță cu virtutea, este rezonabil să fie în concordanță cu cea mai înaltă virtute; și asta va fi ce este mai bun în noi. Fie că este rațiune sau altceva, asta însemnând un element care să ne devină motor și ghid pentru a lua adevărul din lucruri, nobilul și divinul, fie că va fi prin el însuși divin sau măcar cel mai divin element din noi; activitatea acesteia în acord cu virtutea pură va însemna adevărată fericire. Că această activitate este contemplativă, am mai spus-o.” [СКОВОРОДА Т. 1, 1994: 340].

Virtutea intelectuală a „sophiei” duce la adevăr. Dar, pentru a o atinge, ființa trebuie să posedă două stadii de excelență care sunt părți ale „sophiei” – intuiția și știința. Dacă ființa umană posedă intuiție, atunci ea va fi capabilă să ajungă la primele principii sau axiome de orice nivel. Dacă posedă știința, atunci ea va fi capabilă să ajungă la deducții ale acestor axiome. Ambele stadii de excelență sunt necesare celor care vor să posede „sophia” și să ajungă la adevăr. Aristotel merge chiar mai departe, spunând că nu se poate dobândi virtutea intelectuală a „sophiei” dacă nu există virtuți morale. Ființele care au virtuți morale au și înțelepciune practică care le face să ajungă la esență, la adevăr, în timp ce aceia care

fac excese nu sunt capabili de această excelență. Pe scurt, conform teoriei lui Aristotel, doar cei capabili să facă filozofie pot cunoaște fericirea supremă, fericire datorată și lipsei exceselor, și unei vieți echilibrate. O teorie asemănătoare dezvoltă și Sf. Toma care afirmă că „sophia” și adevărul nu pot fi întotdeauna cunoscute în această lume, ci pot fi aflate în lumea de dincolo. Doar Dumnezeu deține adevărul suprem și fericirea totală.

Nu este dificil să ne dăm seama de ce Skovoroda se detașează de aceste două teorii, atunci când vorbește de fericire. O teorie a fericirii potrivită, din punctul de vedere al lui Skovoroda, este aceea în care starea de fericire stă la îndemâna oricărei ființe umane. Din această perspectivă, teoria lui Aristotel poate fi considerată elitistă pentru că se referă doar la cei care excelează în raționalitate. În următorul pasaj vom vedea care sunt de fapt criteriile lui Skovoroda:

Grigori. Iată lumânarea aceasta: Tatăl nostru cel milostiv a deschis calea fericirii pentru toți. Cu această atingere se poate proba puritatea aurului și argintului.

Atanasie. Dar dacă cineva nu se încadrează în acest test?

Grigori. Iată calea de a testa: pot fi toți oamenii artiști sau arhitecți?

Atanasie. Bineînțeles că nu. Asta ar fi absurd.

Grigori. Deci fericirea nu trebuie să se lege de aceste numiri. Asta înseamnă că nu este deschisă tuturor (...)

Grigori. Pot fi toți oamenii prosperi și pe o postură înaltă, viteaz și atrăgător? Pot toți trăi în Franța? Sub nici o formă! Este stabilit că adevărata fericire nu stă în posturi înalte sau în daruri materiale... [Сковорода т. 1, 1994: 342].

Doctrina conform căreia fericirea este la îndemna tuturor poate fi regăsită și la Epicur, și este clar că Skovoroda a preluat-o de la el. Această înrudire devine mai plauzibilă dacă remarcăm că Skovoroda utilizează o maximă a lui Epicur în *Dialog între cinci lucrători despre adevărata fericire în viață*.

Iermolai. Îmi vine în minte adevărata zicere a unui înțelept: Îi mulțumesc naturii binecuvântate că face ceea ce este necesar ușor de obținut, și greu de obținut ceea ce este fără necesitate și de folosință mică. [Сковорода т. 1, 1994: 342].

O versiune a teoriei despre fericirea legată de pacea interioară poate fi regăsită și la Epicur, ceea ce întărește părerea noastră că Skovoroda dezvoltă o teorie foarte apropiată de cea epicuriană.

Viziunea lui Skovoroda care plasează fericirea la îndemna tuturor a putut fi apropiată, în oarecare măsură, și de teoria utilitară despre fericire a lui J. Bentham care definește plăcerea ca satisfacere a dorinței și fericirea ca acumulare a unei plăceri în cantitate mai mare decât suferința. Cu toate acestea, Skovoroda critică pe aceia care cred că fericirea se leagă de satisfacerea dorinței. El pare, mai curând, că se aliniază părerii lui Dewey, conform căreia nu tot ce este dorit este și dezirabil și viceversa, și că respinge punctele de vedere hedoniste și utilitare. Cel puțin acest lucru ne este sugerat de următorul pasaj din același Dialog:

Grigori. Să gândești că asemenea dorințe nebunești ar putea ajunge la urechile Domnului. Cu puține eforturi ești ca și copacul care vrea să fie în același timp un stejar, un arțar, un tei... Copilul are în brațe uneori un cuțit ascuțit sau o flacăra, dar Natura, mama noastră milostivă, știe întotdeauna mai bine ce este bun pentru noi...Milioane de copii nefericiți se plâng zi și noapte, pentru că nimic nu-i mulțumește. Dacă le dai ceva în mână, vor plânge după altceva... [Сковорода т. 1, 1994: 347].

Este clar că satisfacerea dorinței nu îi face pe oameni neapărat mai fericiți. Doar prin obținerea unui cuțit, un copil nu poate deveni mai fericit, dar se poate alege cu o tăietură dureroasă o dată cu îndeplinirea dorinței.

În concluzie, poate fi spus că teoria despre fericire a lui Skovoroda în ansamblu poate fi considerată foarte modernă. El pune fericirea în mâna oamenilor, independent de voința divină, de sănătate sau de statutul social. Și totuși, în ecuația fericirii intră mereu acel dat ontologic „srodnost”. Această stare este dată de Dumnezeu sau de Natură, iar faptul în sine nu este văzut de Skovoroda ca o slăbiciune a ființei, ci ca un punct forte atunci când omul o cunoaște și se armonizează cu ea în existența lui.

BIBLIOGRAFIE

Сковорода 1994: Г. С. Сковорода, *Твори у двох томах*, т. 1, 2, Київ, АТ „Обереги”, 1994.
Platon 1986: Platon, *Republica*, București, Editura Minerva, 1986.